

MARIAN RĘBKOWSKI

BADANIA MILENIJNE NA POMORZU ZACHODNIM.
PRZEBIEG, ZNACZENIE, SKUTKI

MILLENNIAL STUDIES IN POMERANIA.
COURSE, SIGNIFICANCE, EFFECTS

The course, character and conditions of the excavations conducted in 1948-1966 in Pomerania as part of the program research on the origins of the Polish State were discussed in the paper. Their effects and significance for the development of archaeology in this region of Poland were evaluated.

KEY WORDS: history of archaeology, Pomerania, millennial studies

I. PODGLEBIE (1946-1948)

Kiedy w drugiej połowie lat 40. XX w. pojawił się pomysł badań nad początkami Polski i rozpoczęto prace nad ich założeniami, odbudowywany kraj dopiero podnosił się po wojennych zniszczeniach, w nowych warunkach politycznych i w nowych granicach. Na Pomorzu Zachodnim, stanowiącym część tzw. Ziemi Odzyskanych, pierwsze powojenne lata były jednak okresem nie tyle odbudowy, co tworzenia od podstaw polskiej administracji i innych struktur życia społecznego na terenach, które przed II wojną światową wchodziły w skład niemieckiej prowincji Pommern. Sytuacja taka dotyczyła oczywiście wszystkich ziem zachodnich i północnych, które w granicach powojennej Polski

znalazły się na mocy ustaleń jałtańskich. Z punktu widzenia interesujących nas tutaj zagadnień Pomorze Zachodnie miało jednak kilka specyficznych cech, odróżniających je np. od Dolnego Śląska, które w istotny sposób będą w późniejszych latach rzutowały także na przebieg i skutki badań milenijnych. Nie chodzi tu oczywiście o nadmorskie położenie, ale o charakter i tempo budowanego od podstaw szkolnictwa wyższego, instytucji życia naukowego i muzeów.

Dla zobrazowania powyższej tezy wystarczy przypomnieć, że w latach 1946-1954 w Szczecinie – największym mieście Pomorza Zachodniego i stolicy województwa szczecińskiego, powstały

następujące szkoły wyższe: Akademia Handlowa, Szkoła Inżynierska, Akademia Medyczna i Wyższa Szkoła Rolnicza. Na liście tej jak widać nie ma żadnej uczelni o profilu humanistycznym. Dopiero w 1968 r. założona zostanie Wyższa Szkoła Nauczycielska, jako filia UAM w Poznaniu. Na uniwersytet przyjdzie w tej części Polski czekać jeszcze kilkanaście kolejnych lat (Lesiński 1998, 428-451). Oznacza to, że w okresie tuż powojennym jedynymi placówkami na Pomorzu Zachodnim, które mogły stanowić oparcie dla badań archeologicznych, były dwa muzea: reaktywowane już w sierpniu 1945 r. Muzeum Miejskie w Szczecinie, przekształcone w 1948 r. w Muzeum Pomorza Zachodniego (Białecki 2001, 441), oraz Muzeum w Koszalinie, utworzone w 1947 r. (Skrzypek 1997, 77; 2003, 61). W pierwszych latach powojennych kadry archeologicznej w tych instytucjach albo nie było w ogóle (Koszalin – zob. Janocha 1997, 115 nn.), albo była wyjątkowo skromna pod względem liczebności pracowników (Szczecin), ograniczona do dwóch badaczy, którzy ukończyli studia prahistoryczne jeszcze na początku lat 30. XX w.

Pierwszym archeologiem, który rozpoczął pracę w placówkach muzealnych Pomorza Zachodniego, był mgr Tadeusz Wieczorowski. Do Szczecina przybył w grudniu 1946 r., początkowo jako delegat Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, i objął funkcję kustosa w miejscowym Muzeum Pomorza Zachodniego. T. Wieczorowski był uczniem prof. Józefa Kostrzewskiego i przedwojennym absolwentem Uniwersytetu Poznańskiego, gdzie też w latach 30. XX w. pracował jako asystent, a tuż przed wybuchem wojny pełnił także funkcję kustosa w muzeum w Bydgoszczy (Szafranski 1970). Drugim, i ostatnim przez kilka lat, wykształconym archeologiem w regionie był mgr Józef Marciniak, który studia ukończył w 1932 r. u prof. Włodzimierza Demetrykiewicza na Uniwersytecie Jagiellońskim, a od następnego roku aż do wybuchu wojny pracował w PMA w Warszawie. W Szczecinie osiadł w 1946 r. po powrocie z oflagu, a od następnego roku zatrudniony został w tuższym muzeum. W 1949 r. został nawet dyrektorem placówki, którą to funkcję pełnił aż do wyjazdu ze Szczecina i powrotu do rodzinnego Krakowa w 1952 r. (Woźniak 1974).

Wkrótce po przyjeździe na Pomorze Zachodnie, bo już w 1947 r., T. Wieczorowski rozpoczął z ramienia muzeum ratownicze prace archeologiczne związane z odbudową szczecińskiego zamku.

Były one kontynuowane jeszcze w następnym roku. W ich trakcie dokonano odkryć związanych przede wszystkim z funkcjonowaniem samego zamku, ale po raz pierwszy natrafiono także na nawarstwienia wczesnośredniowieczne. W badaniach tych brał oczywiście udział J. Marciniak, który był autorem opublikowanego sprawozdania (Marciniak 1949; por. Wieczorowski 1954, 32-34).

W tym samym 1947 r. T. Wieczorowski opublikował w czasopiśmie „Jantar”, wydawanym przez Instytut Bałtycki w Gdańsku, krótki artykuł zatytułowany „Stan prehistorii na terenie Szczecina” (Wieczorowski 1947), w którym wskazywał na potrzeby badań nad najstarszymi dziejami regionu. Zwracał uwagę na konieczność „przeprowadzenia systematycznych prac wykopaliskowych, które przede wszystkim miałyby na celu badanie obiektów archeologicznych okresu wczesnohistorycznego, do których niemieccy historycy odnosili się na ogół z wielką niechęcią”. Celem badań miało być poznanie „kultury prapolskiej” tych ziem, a najważniejszym miejscem wykopalisk miał stać się Wolin (Wieczorowski 1947, 140-141).

Abstrahując od tekstu T. Wieczorowskiego i pojawiających się tam motywów podejmowania prac badawczych, całkowicie zrozumiałych w okresie tuż powojennym, trzeba wspomnieć, że rozpoznanie archeologiczne całego wczesnośredniowiecznego Pomorza było wówczas dość wyrywkowe. Wprawdzie w XIX w. i w 1. połowie XX w. opisano całkiem sporo grodzisk datowanych na ten okres i stworzono podstawowe ich katalogi (np. Behla 1888; Kunkel 1932), jednak większość badań miała amatorski, często powierzchniowy charakter, lub ograniczała się do sondaży, z których publikowano krótkie sprawozdania. Wyjątkiem były pod tym względem długoletnie, zapoczątkowane w 1934 r. wykopaliska w Wolinie (Kunkel, Wilde 1941; por. Biermann 2013). W czasie wojny powstał też katalog wczesnośredniowiecznych cmentarzysk Pomorza w postaci maszynopisu rozprawy doktorskiej Anne-Marie Beck (1944), jednak dość długo pozostawał w powojennej Polsce nieznanym (por. Beck 1969). Pełny katalog znalezisk okresu przedwojennego – niejako *summę* niemieckich badań nad wczesnośredniowiecznym Pomorzem – dopiero wiele lat później opublikuje Hans Jürgen Eggers (1960; 1978).

Oceniając ten zarysowany w największym skrócie obraz wypada stwierdzić, że w marcu 1948 r.,

kiedy w Naczelnej Dyrekcji Muzeów w Warszawie odbywała się konferencja mająca na celu wypracowanie ram organizacyjnych i programu badań nad początkami Państwa Polskiego (Noszczak 2002, 31-33), na całym Pomorzu Zachodnim nie było ani odpowiednich struktur naukowych, ani kadry archeologicznej, która mogłaby podjąć wyzwanie. Ta ostatnia ograniczała się do dwóch badaczy wykształconych w okresie przedwojennym i aktywnych w Szczecinie. Tymczasem na liście wskazywanych do badań miejscowości od początku umieszczano także te leżące w interesującym nas tutaj regionie. Już w pionierskim tekście, mówiącym o „potrzebie przygotowania wielkiej rocznicy”, Witold Hensel postulował włączenie do programu milenijnego także „badań nad wczesnym średniowieczem Ziemi Zachodnich”, które w jego ocenie tworzyły „organiczną całość” z innymi dzielnicami Polski (Hensel 1946). Końcowy kształt i założenia badawcze programu, a tym samym także pierwsza lista miejscowości, w których miano podejmować wykopaliska, stworzone zostały ostatecznie w środowisku historyków (por. uwagi Kurnatowska 1995, 25). Programowy referat na wspomnianej powyżej konferencji, która odbyła się w Naczelnej Dyrekcji Muzeów, wygłosił Aleksander Gieysztor. W proponowanym przez niego zestawieniu stanowisk archeologicznych, które należałoby poddać wykopaliskom, znalazły się także miejscowości zachodniopomorskie: Szczecin, Wolin, Kołobrzeg i Kamień Pomorski (Noszczak 2002, 33).

Zestawienie to wymaga krótkiego chociażby komentarza. Wszystkie typowane wówczas do badań pomorskie miejscowości to bez wyjątku wczesnośredniowieczne centra grodowe, na któ-

rych istnienie i znaczenie wskazywały źródła pisane. Za zrozumiałe należy wobec tego uznać, że nie ma wśród nich np. cmentarzysk czy innego rodzaju stanowisk archeologicznych. Na liście znalazł się zarówno Kołobrzeg, o którym pierwsze informacje odnoszą się do budowy tam piastowskiego biskupstwa w 1000 r. (Leciejewicz 1960, 314 nn.), jak też Szczecin, którego nazwa zapisana została dopiero w XII w. (Chłopocka 1948), a w okresie tworzenia programu badań milenijnych nie było wcale oczywiste, czy istniał już w X w. Podobnie rzecz się miała z Kamieniem, pojawiającym się w źródłach pisanych dopiero w XII stuleciu i to w związku ze znaczeniem, jakie miał wówczas jako siedziba księcia pomorskiego (Kiersnowski 1951, 181 nn.). Jeszcze inaczej należy ocenić umieszczenie na liście Wolina, łączonego tradycyjnie ze wzmiankowanym przez Adama z Bremy Jumne (Kiersnowski 1950, 36 nn.). Jego wczesną metrykę potwierdzały także przedwojenne badania niemieckie (Kunkel, Wilde 1941, 23 nn.), które notabene spotykały się z zainteresowaniem polskich mediewistów, wizytujących nawet w 1935 r. wykopaliska (Kostrzewski 1970, 205).

Powyższe uwagi pozwalają w dość jednoznaczny sposób uświadomić sobie szerokość horyzontów naukowych osób przygotowujących program badań milenijnych. Był on od początku opracowany i realizowany z rozmachem wielkiego przedsięwzięcia naukowego. Wypada jednak przy tym zauważyć, że dowodzą też znacznego optymizmu badawczego jego twórców. Ów optymizm odnosił się zarówno do oczekiwanych rezultatów wykopalisk, jak również stanu organizacyjno-kadrowego archeologii na Pomorzu.

II. BADANIA (1949-1966)

W początkowym okresie badań milenijnych, przed 1952 r., rozpoczęto wykopaliska w 28 miejscowościach Polski, z których ostatecznie tylko jedna leżała na Pomorzu Zachodnim; był to Szczecin (Noszczak 2002, 48). Jak można przypuszczać, przyczyny takiego wyboru tkwiły w centralnej pozycji administracyjnej miasta w okresie powojennym oraz istnieniu tam chociaż załączków wykształconej archeologicznie kadry naukowej. W następnych latach wykopaliskami objęte zostaną także Wolin i Kołobrzeg oraz kilka ważnych stanowisk archeologicznych położonych nad dolną Par-

sętą. W trzech miejscowościach (Szczecin, Wolin i Kołobrzeg) powstaną też jednostki organizacyjne instytucji prowadzącej badania milenijne. Z listy ostatecznie wypadnie Kamień Pomorski. Badania archeologiczne co prawda rozpoczną się tam w 1958 r. i będą trwały do 1961 r., ale prowadzić je będzie Muzeum Pomorza Zachodniego (Garczyński 1966, 109 n.).

Już w 1949 r. utworzono w Szczecinie Kierownictwo Prac Wykopaliskowych, na czele którego stanął T. Wieczorowski. Jeszcze w tym samym roku, w ramach nowo powstałej placówki, podjął

on dalsze wykopaliska na terenie zamku, eksploatując na jego dziedzińcu ok. 200 m² powierzchni w ramach trzech wykopów (Wieczorowski 1954, 32 nn.). Badania trwały do 1952 r., a w ich trakcie zarejestrowano nawarstwienia wczesnośredniowieczne o kilkumetrowej miąższości (Cnotliwy *et al.* 1983, 7, 15-78; Cnotliwy 2014, 11-12). Równie ważne wyniki, o podstawowym wręcz znaczeniu dla rozpoznania wczesnośredniowiecznego Szczecina, przyniosą wykopaliska rozpoczęte na obszarze położonym między zamkiem a korytem Odry, gdzie od XIII w. znajdowało się centrum miasta lokacyjnego (ryc. 1). W latach 1951-1963 założono i wyeksplorowano tam do calca arowy (10 x 10 m) wykop na Rynku Warzywnym (Wieczorowski 1955; 1959; 1962). Zarejestrowany układ stratyfikacyjny o miąższości blisko 9 m, wraz z zalegającym w nim bardzo bogatym inwentarzem, stanie się na lata punktem odniesienia dla późniejszych wykopalisk szczecińskich (ryc. 2). Tym samym w trakcie badań milenijnych zapoczątkowano rozpoznanie

archeologiczne dwóch zasadniczych członów osadniczych wczesnośredniowiecznego Szczecina (por. Rulewicz 1963, 181 nn.) i przesunięto jego metrykę aż do VIII w.

Drugim stanowiskiem, które omówić należy zgodnie z chronologiczną kolejnością rozpoczęcia badań milenijnych na Pomorzu, jest Wolin. Do podjęcia badań w mieście nad Dziwną przystąpiło się już w 1947 r. Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie (Wieczorowski 1947, 141). Ostatecznie podjął je kilka lat później Władysław Filipowiak, od 1947 r. związany ze Szczecinem jako student Akademii Handlowej. W 1952 r. przeprowadził on w Wolinie obserwacje mające charakter badań ratowniczych, na podstawie których uzyskał rok później magisterium z archeologii u prof. J. Kostrzewskiego w Poznaniu. W tym samym 1953 r. W. Filipowiak stanął na czele powołanego właśnie Kierownictwa Prac Wykopaliskowych w Wolinie, od razu rozpoczynając intensywną działalność terenową. Polegała ona na kontynuowaniu

Ryc. 1. Szczecin. Początek badań na Rynku Warzywnym. Prawdopodobnie 1951 r. Widoczne powojenne zniszczenia miasta. Fot. z Archiwum OASKN IAE PAN

Fig. 1. Szczecin. Beginnings of excavations on Rynek Warzywny against the background of post-war destructions of the city. Most probably 1951. Photo from the Archives of the Centre for Medieval Archaeology of the Baltic Region, Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences

Ryc. 2. Szczecin. Profil wykopu na Rynku Warzywnym, 1963 r. Fot. z Archiwum OASKN IAE PAN
 Fig. 2. Szczecin. A profile of a trench on Rynek Warzywny, 1963. Photo from the Archives of the Centre for Medieval Archaeology of the Baltic Region, Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences

prac ratowniczych przy jednoczesnym rozpoczęciu systematycznych wykopalisk, w trakcie których rozpoznawano i eksplorowano nawarstwienia kulturowe o znacznej miąższości. Początkowo, w latach 1953-1960, eksplorowano wykopy na wolińskim Starym Mieście, oznaczone numerami 4, 3 i 5 (ryc. 3-4). Miały one wielkości w granicach od 0,5 do 1,25 ara, a rejestrowano w nich nawarstwienia o miąższości przekraczającej nawet 8 m (Filipowiak 1955b; 1956; zob. Stanisławski 2013, 16-17). Jednocześnie w latach 1953-1959 ratownicze badania na cmentarzysku „Młynówka”, położonym na północnym skraju wolińskiego zespołu osadniczego, prowadził przybyły do Wolina absolwent Uniwersytetu Poznańskiego mgr Jerzy Wojtasik (Wojtasik 1968, 5 nn.; por. Filipowiak 1957). Od 1961 r. rozpoczęto również systematyczne badania Srebrnego Wzgórza.

O tym, że wykopaliska w Kołobrzegu rozpoczęto stosunkowo późno, bo dopiero w 1954 r., w pewnej mierze zdecydował przypadek. Miejscowość była bowiem od początku na liście stanowisk archeologicznych wytypowanych do badań przez

A. Gieysztorą. W 1949 r. zamierzał je podjąć Roman Jakimowicz. Przeprowadził on już nawet badania powierzchniowe, celem lokalizacji kołobrzесьkiego grodziska (Jakimowicz 1951), która w okresie międzywojennym była przedmiotem sporu. Ostatecznie R. Jakimowicz zdecydował się jednak na podjęcie badań w Kruszwicy. Dopiero w 1952 r. pomysł reaktywował Witold Hensel. W 1954 r. powołano Stację Archeologiczną IHKM PAN w Kołobrzegu. Do przeprowadzenia wykopalisk skierowana została grupa młodych adeptów archeologii – absolwentów Uniwersytetu Poznańskiego, którymi kierował Lech Leciejewicz, chociaż formalne kierownictwo spoczywało w rękach W. Hensla (Leciejewicz 2010, 15 nn.). W trakcie wykopalisk, które prowadzono przez pięć sezonów, do 1958 r., rozpoznano grodzisko, a w znacznie mniejszym stopniu także północne podgrodzie, eksplorując kilka wykopów o łącznej powierzchni około dwóch arów (ryc. 5). Szczególnie ważne rezultaty uzyskano w wykopach wyeksplorowanych w południowej części grodziska, gdzie zarejestrowano sekwencję nawarstwień kulturowych o miąższości 5 m. W 1958 r. dodat-

Ryc. 3. Wolin. Wykopaliska na Starym Mieście, stan. 4, 1954 r.

Fot. z Archiwum OASKN IAE PAN
 Fig. 3. Wolin. Excavations in Stare Miasto (Old Town), site 4, 1954. Photo from the Archives of the Centre for Medieval Archaeology of the Baltic Region, Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences

kowo wytyczono i przebadano wykop na Wyspie Solnej, w którym rozpoznano ślady osadnictwa wczesnosłowiańskiego (Leciejewicz 1955; 1957; 1959; Leciejewicz, Łosiński 1960; Łosiński *et al.* 1960).

Z perspektywy lat można z przekonaniem ocenić, że jedną z najbardziej znaczących konsekwencji rozpoczęcia badań w Kołobrzegu okazało się również rozpoznanie archeologiczne zaplecza kołobrzeskiego grodu. Zadania tego podjął się Władysław Łosiński, który jeszcze jak student dołączył do kołobrzeskiej ekipy badawczej. W latach 1959-1962 podjęto wykopaliska na dwóch grodziskach położonych na płd.-zach. od Kołobrzegu, nad rzeczką Dębosznicą, w miejscowościach Kędrzyno i Gołańcz Pomorska (Łosiński 1963; 1965; Łosiń-

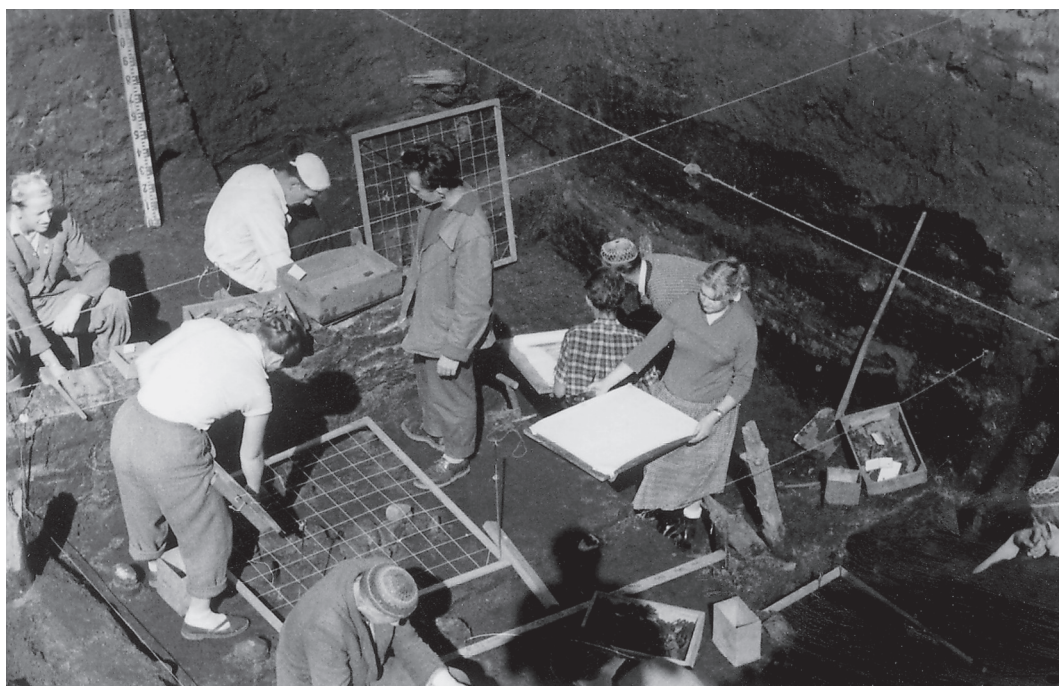
ski, Urbańska 1962; Urbańska 1962). W pierwszej z nich przebadano ponad 300 m² powierzchni grodziska oraz sondażowo także osadę podgrodową, w drugiej natomiast wykopaliskami o powierzchni niespełna dwóch arów objęto tylko pozostałości grodu.

Jeszcze w ramach badań milenijnych, w 1962 r. W. Łosiński rozpoczął systematyczne rozpoznawanie wielkiego zespołu osadniczego, którego pozostałości znajdują się nad Parsętą w miejscowościach Bardy i Świelubie. W latach 1962-1965 przebadał blisko 500 m² dwuczłonowego grodu w Bardach oraz 50 m² na jednej z przygrodowych osad. W tym samym czasie wyeksplorował także wykop o powierzchni niespełna ara na grodzisku w Świelubiu oraz kilkanaście kopców na położonym tuż obok

Ryc. 4. Wolin-Młynówka, 1956 r. Fot. J. Wojtasik, z Archiwum OAŚKN IAE PAN

Fig. 4. Wolin-Młynówka, 1956. Photo J. Wojtasik, from the Archives of the Centre for Medieval Archaeology of the Baltic Region, Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences

Ryc. 5. Kołobrzeg-Budzistowo. Wykopaliska na grodzisku, 1955 r. (?). Fot. L. Leciejewicz

Fig. 5. Kołobrzeg-Budzistowo. Excavations of the stronghold, 1955 (?). Photo L. Leciejewicz

cmentarzysku kurhanowym (Łosiński 1964; 1965; 1966; 1968). Badania te będą kontynuowane także w późniejszych latach, chociaż w znacznie mniejszym natężeniu.

Powyższe zestawienie badań milenijnych na Pomorzu Zachodnim byłoby niepełne bez przywołania studiów historycznych bezpośrednio związanych z aktywnością Komitetu Badań nad Początkami Państwa Polskiego w tej części Polski, realizowanych niejako równolegle z wykopaliskami. Ich autorem był przede wszystkim Ryszard Kiersnowski, pełniący funkcję kierownika Biura (Wydziału) Badań KBnPPP. W ciągu kilkunastu lat, począwszy od 1949 r., R. Kiersnowski opublikował kilka niezwykle istotnych rozpraw dotyczących różnych aspektów dziejów

wczesnośredniowiecznego Pomorza, np. geografii plemiennej, początków lokalnej państwowości, głównych ośrodków grodowych dolnej Odry, wybranych fragmentów kultury materialnej (Gąsowska 1985, *passim*), czy wreszcie współtworząc katalog pomorskich skarbów (Kiersnowscy 1959). Dzieła te, nawet jeśli proponowane w nich hipotezy spotykały się niekiedy z krytyką, tworzyły podstawowy zrąb wiedzy historycznej, z którą odkrycia archeologiczne mogły być konfrontowane. Wiedzę tę równolegle wzbogacali również inni historycy, działający w środowisku naukowym Poznania i niezwiązani bezpośrednio z KBnPPP czy później z IHKM PAN, tacy jak Gerard Labuda, Helena Chłopocka, Władysław Kowalenko i Kazimierz Ślaski (por. Leciejewicz 1958, 341-342).

III. KADRA I STRUKTURY

Wraz z podejmowaniem badań wykopaliskowych, w kolejnych miastach tworzone były odpowiednie ramy organizacyjne dla aktywności badawczej. Pierwszą z nich było, jak już wspomniano, Kierownictwo Prac Wykopaliskowych w Szczecinie, powstałe w 1949 r. W 1953 r. analogiczną jednostkę powołano do życia w Wolinie. Po przekształceniu KBnPPP w Instytut Historii Kultury Materialnej PAN, w 1954 r. Kierownictwa Badań zostały przemianowane na Stacje Archeologiczne. Od tego momentu działały zatem na Pomorzu Zachodnim Stacje Archeologiczne w Szczecinie, Wolinie oraz założona w tym roku Stacja Archeologiczna w Kołobrzegu (Abramowicz 1991, 162-163). Tą pierwszą kierował mgr T. Wojciechowski, drugą – mgr W. Filipowiak, a trzecią prof. W. Hensel, chociaż na co dzień zawiadywał nią mgr L. Leciejewicz.

Początkowo, w latach 1954-1955, stacje w Szczecinie, Wolinie i Kołobrzegu podlegały Zakładowi Archeologii Polski, którego kierownikiem był W. Hensel, pełniący jednocześnie funkcję dyrektora Instytutu. Po kolejnej reorganizacji, jaka nastąpiła w 1955 r., stacje zachodniopomorskie wraz ze Stacją Archeologiczną IHKM PAN w Kruszwicy podporządkowane zostały nowopowstałemu Zakładowi Archeologii Pomorza tegoż Instytutu. Jego kierownikiem pozostał W. Hensel, a funkcję zastępcy kierownika pełnił L. Leciejewicz. W 1962 r. doszło do kolejnej zmiany w strukturze IHKM PAN, która miała oczywiście wpływ także na pomorskie jednostki Instytutu. Zakład Archeologii

Pomorza włączony został w skład Zakładu Archeologii Wielkopolski i Pomorza. Jednocześnie stacje w Szczecinie i Wolinie przemianowano na Pracownie Archeologiczne (Abramowicz 1991, 162-163). Ta reorganizacja przypieczętowała kres istnienia placówki kołobrzesckiej. Krok ten był dość oczywisty wobec faktu, że w Kołobrzegu działała ona tak naprawdę jedynie w okresie letnich wykopalisk, a osoby z nią związane mieszkały na co dzień w Poznaniu.

Jak już wspomniano wcześniej, w momencie rozpoczęcia akcji badań milenijnych na całym Pomorzu Zachodnim znajdowało się zaledwie dwóch archeologów wykształconych w okresie przedwojennym na uniwersytetach w Poznaniu i Krakowie, zamieszkałych w Szczecinie. Oznaczało to, że zaplanowanych z rozmachem badań nie będzie można zrealizować bez włączenia do nich młodych absolwentów studiów archeologicznych (historii kultury materialnej), wyedukowanych w okresie tuż powojennym, i zatrudnienia ich w nowopowstałych pomorskich placówkach KBnPPP, a później IHKM PAN. Z perspektywy czasu należy zauważyć, że „matecznikiem”, z którego przyjeżdżali na Pomorze Zachodnie kolejni młodzi badacze, była Katedra Archeologii Uniwersytetu Poznańskiego. Pierwsze, kilkusobowe grono stanowili absolwenci, którzy ukończyli studia w 1955 r. Część z nich osiedliła się w Szczecinie i Wolinie, inni tylko prowadzili na Pomorzu badania w sezonach letnich, mieszkając w Poznaniu, co – jak wskazywałem

wcześniej – stało się w końcu przyczyną likwidacji placówki kołobrzesckiej.

Kierownikiem placówek naukowych związanych z badaniami milenijnymi w Szczecinie był wspomniany już wcześniej T. Wieczorowski. W 1955 r. Stacja Archeologiczna w Szczecinie IHKM PAN zasilona została kadrowo przez dwóch absolwentów poznańskich studiów archeologicznych – Mariana Rulewicza i Stefana Wesołowskiego. Pozostaną oni pracownikami Instytutu aż do emerytury. Z kolei przybyły do Szczecina rok później Kazimierz Siuchniński wróci po kilku latach do Poznania, do pracy na Uniwersytecie Adama Mickiewicza.

Inicjatorem i kierownikiem badań wolińskich był Władysław Filipowiak, który pojawił się na Pomorzu stosunkowo wcześnie, bo już w 1947 r., ale studia archeologiczne ukończył w Poznaniu w 1953 r. Od początku kierował on placówką KBNPPP, a następnie Stacją Archeologiczną IHKM PAN w Wolinie, nawet po objęciu w 1955 r. funkcji kierownika, a potem dyrektora Muzeum Pomorza Zachodniego w Szczecinie. W latach 1954-1955 placówkę zasilili absolwenci Uniwersytetu Poznańskiego: Eugeniusz Cnotliwy, Władysław Garczyński i Jerzy Wojtasik. Z Wolinem i IHKM PAN na zawsze wiąże się tylko ten ostatni, a pozostali

odpowiednio w 1956 r. (W. Garczyński) i 1967 (E. Cnotliwy) przeniosą się do pracy w Szczecinie, w innych instytucjach archeologicznych.

Nieco inaczej pod względem doboru kadry wyglądała sytuacja w przypadku kołobrzesckiej Stacji Archeologicznej. Jej formalnym kierownikiem pozostawał prof. W. Hensel, ale w rzeczywistości badaniami kierował L. Leciejewicz, będący pracownikiem Katedry Archeologii Uniwersytetu Poznańskiego, a od jesieni 1954 r. studentem studiów aspiranckich (doktorskich) w IHKM PAN. W pracach terenowych, w różnych latach, brali udział koledzy ze studiów, m.in. Stanisław Tabaczyński (1954-1957), zatrudniony w pierwszym etapie badań na Uniwersytecie Poznańskim, Eleonora Wiątrulik (1954-1957) i Mateusz Łastowiecki (1954-1956). W 1956 r. do ekipy wykopaliskowej dołączył także Władysław Łosiński, wówczas jeszcze student (Leciejewicz 2010, 17 nn.). W badaniach innych stanowisk położonych nad Parsętą oprócz niego brała udział Alicja Urbańska i M. Łastowiecki, również studiujący w Poznaniu. Oprócz tego ostatniego wszystkie z wymienionych powyżej osób związanych z wykopaliskami Stacji Archeologicznej w Kołobrzegu na stałe zwiążą się z IHKM PAN, gdzie będą pracować aż do przejścia na emeryturę.

IV. ZNACZENIE I OCENA BADAŃ

W ocenie badań milenijnych, jakie tu i ówdzie pojawiają się w naszym piśmiennictwie naukowym, notabene z reguły na marginesie innych zagadnień, ferowane opinie są dość rozbieżne. Zostawiając w tym miejscu na boku problem politycznej i propagandowej otoczki ówczesnych wykopalisk (por. Lech 1998, 65-66), mającej na tzw. Ziemiach Odzyskanych w okresie tuż powojennym znaczenie szczególne, spróbujmy podsumować te prowadzone na Pomorzu Zachodnim kilkoma uwagami odnoszącymi się tylko do ich merytorycznego i organizacyjnego wymiaru.

Zacząć wypada od sposobu doboru stanowisk archeologicznych do badań. Jak już wskazywałem wcześniej, na liście wytypowanych obiektów znalazły się wyłącznie grodowe zespoły osadnicze, których istnienie potwierdzały źródła pisane z X-XII w. Początkowo w ogóle nie przewidywano objęciem wykopaliskami stanowisk archeologicznych innego rodzaju. Wykopy zakładano z regu-

ły na grodziskach (Wolin, Szczecin, Kołobrzeg, Kędrzyno, Bardy, Świelubie) oraz podgrodziach i/lub osadach leżących w pobliżu grodów (Szczecin, Wolin, Kołobrzeg, Bardy). Jedynym planowo eksplorowanym cmentarzyskiem była nekropola kurhanowa w Świelubiu, na której wykopaliska rozpoczęto w końcowym etapie badań milenijnych, w 1962 r. Nieco inny charakter miały badania na wolińskiej Młynówce.

Charakterystyczną cechą wykopalisk prowadzonych w trzech głównych ośrodkach grodowych, czyli w Kołobrzegu, Szczecinie i Wolinie, była wielometrowa miąższość rejestrowanych tam depozytów kulturowych. Jak pod względem metodyki ich eksploracji mogli radzić sobie z tym problemem młodzi adepci archeologii w połowie XX w.? Znajdąc dokumentację tych badań, wypada stwierdzić, że bywało z tym różnie, bo też tak musiało być na tym etapie rozwoju naszej nauki i metodyki badań terenowych. Z dzisiejszej perspektywy dostrzec można

na niektórych stanowiskach problemy z rozumieniem i aplikowaniem terminu „warstwa”, techniką eksploracji etc. Z drugiej zaś strony wyraźnie rysują się pewne zasadnicze pod tym względem różnice pomiędzy ekipami prowadzącymi badania na różnych stanowiskach, wynikające najpewniej ze zróżnicowanego przygotowania i wyobraźni osób kierujących wykopaliskami. Wypada też dodać, że podejmowano próby wprowadzania niestandardowych wówczas metod, jak choćby fotografia lotnicza (ryc. 6) czy badania podwodne (Filipowiak 1955, 81-82; Leciejewicz 1960, 50; 2010, 29, 32).

W powszechnie akceptowanej ocenie jedną ze słabszych stron milenijnych badań był, w dłuższej perspektywie czasowej, brak opracowań osiągniętych wyników wykopalisk i publikacji źródłowych (Kurnatowska 1997, 21). Jak wyglądała pod tym względem sytuacja w interesującej nas tutaj części Polski? W czasie prowadzenia wykopalisk milenijnych regularnie ukazywały się sprawozdania z badań (por. wyżej), próby publikacji syntetycznych (np. Leciejewicz *et al.* 1961), opracowania wybranych kategorii zabytków (np. Cnotliwy 1956) czy wreszcie rozprawy problemowe, które w zaplanowanym kształcie nie mogłyby powstać bez wykorzystania wyników badań archeologicznych. Za najlepszy przykład tych ostatnich może służyć roz-

prawa doktorska L. Leciejewicza z 1958 r. o początkach miast słowiańskich na Pomorzu (Leciejewicz 1962) oraz o kilkanaście lat późniejsze studium osadnicze W. Łosińskiego (1972). Nie miejsce tu, aby wskazywać na dziesiątki artykułów powstałych dzięki wykorzystaniu odkryć dokonywanych w dobie badań milenijnych. Na pełne opracowania źródeł archeologicznych przyszło jednak czekać nieco dłużej.

Za pierwszą próbę chociaż schematycznego przedstawienia całości wyników badań szczecińskich na podstawie wykopu z Rynku Warzywnego uznać można drugi zeszyt z serii „Archaeologia Urbium”, przygotowany do druku przez czteroosobowe grono autorów (Leciejewicz *et al.* 1972). Kilkanaście lat później w pełni opracowano rezultaty badań osiągnięte w dobie milenijnej na wzgórzu grodowym i opublikowano je w jednym tomie wraz z wynikami badań nieco późniejszych (Cnotliwy *et al.* 1983). Pełną publikację źródeł z bardzo ważnego wykopu na Rynku Warzywnym otrzymaliśmy dopiero wiele lat później. Została ona przygotowana przez badaczy znacznie młodszego już pokolenia w ramach serii „Origines Polonorum”, która takim inicjatywom miała służyć (Kowalska, Dworaczyk 2011). Jeden z pierwszych tomów tej serii, wydany kilka lat wcześniej, ostatecznie su-

Ryc. 6. Zdjęcie lotnicze zespołu grodowego w Kołobrzegu-Budzistowie, 1960 r. Fot. S. Biniewski
Fig. 6. An aerial view of the stronghold complex in Kołobrzeg-Budzistowo, 1960. Photo S. Biniewski

mował wyniki badań kołobrzeskich (Leciejewicz, Rębkowski 2007). W nieco inny jeszcze sposób potoczyły się natomiast próby publikacji wyników wykopalisk wolińskich. Ostatecznie w latach 2013 i 2014 ukazały się dwa tomy wymienionej wyżej serii, jednak zawierają one w rzeczywistości zbiór studiów poświęconych wybranym problemom z dziejów Wolina i kategoriom zabytków oraz źródłową publikację badań znacznie późniejszych, prowadzonych w latach 1992-2002. Pracę nad edycją źródeł pozyskanych w trakcie wykopalisk milenijnych rozpoczęto w IAE PAN dopiero w 2013 r., w ramach grantu NPRH. Z kolei za skrótowe zestawienie wyników wykopalisk przeprowadzonych na innych, poza Kołobrzegiem, grodziskach nadparseczkich, uznać można katalog stanowisk (Łosiński *et al.* 1971). W maszynopisie pozostaje opracowanie wyników badań ważnego cmentarzyska kurhanowego w Świelubiu.

Pomimo tych opóźnień w publikacji źródeł, pewna część odkryć na bieżąco wprowadzana była do obiegu naukowego w postaci publikacji książkowych i artykułów. Z przekonaniem można dzisiaj powiedzieć, że w wielu przypadkach nie tyle nawet przewartościowały one istniejący wcześniej obraz pierwszych wieków średniowiecza nad Bałtykiem, co wręcz dawały zręby podstawowej, pionierskiej wręcz wiedzy na ten temat. Punktem wyjścia było tu pozyskanie źródeł dających możliwość opisanie „profilu” przemian w kulturze materialnej Pomorza w okresie od VII do XII w., ale też podstaw ich chronologii. Zasadnicze znaczenie dla tych ostatnich miała budowa schematu przemian i datowania najbardziej masowej kategorii źródeł, jakim jest ceramika (Łosiński 1972, 30-89). Ich wykorzystanie, wraz z obserwacjami dotyczącymi zmian zachodzących w organizacji przestrzeni społecznej na różnych jej szczeblach, pozwoliło na formułowanie nowatorskich tez i otwieranie zupełnie nowych przestrzeni badawczych.

Już na etapie prowadzenia wykopalisk do największych osiągnięć zaliczano poznanie kultury „ośrodków grodowo-miejskich” (Hensel 1966, 262-263; por. Leciejewicz 1958, 344-345), co w jakimś stopniu wynikało oczywiście z doboru stanowisk archeologicznych do wykopalisk. Także z dzisiejszej perspektywy wypada zgodzić się z tym, że jednym z kluczowych i najważniejszych ustaleń doby badań milenijnych było stwierdzenie wczesnej metryki procesów urbanizacyjnych nad Bałtykiem, mających swoją genezę jeszcze w śro-

dowisku plemiennym. Ciągłe aktualne pozostają zasadnicze punkty opisu charakteru i kształtu osiedli wczesnomiejskich nadbałtyckich Słowian oraz ich przemian w zmieniającej się w okresie pomiędzy VIII a XIII w. sytuacji społeczno-politycznej, sformułowane już w doktoracie L. Leciejewicza (1962), a w późniejszych latach tylko modyfikowane i rozbudowywane.

Za drugie najważniejsze osiągnięcie należy uznać rozpoznanie plemiennych struktur osadniczych i ich przekształceń, dokonane na przykładzie ziem położonych nad dolną Parsętą. Przebadanie kilku położonych tam grodzisk stało się punktem wyjścia do przeprowadzenia analiz i stworzenia unikatowego do dzisiaj w naszym kraju modelu regionalnych przemian osadniczych w okresie pomiędzy VII a X w. (Łosiński 1972). Co szczególnie istotne, obserwowanym zmianom nadawano znaczenia historyczne.

Dochodzimy tym samym do bardzo istotnej cechy zachodniopomorskich badań milenijnych, jaką była dążność do ich interdyscyplinarności. Szczególnego kształtu nabierała ona w przypadku konfrontacji pozyskiwanych źródeł archeologicznych ze źródłami pisanymi, co tak bardzo widoczne było zwłaszcza w publikacjach R. Kiersnowskiego i L. Leciejewicza. Można wręcz zaryzykować twierdzenie, że to właśnie w ten sposób, w dobie badań milenijnych, kształtować się zaczęła w naszym kraju subdyscyplina naukowa, którą dzisiaj tak chętnie określamy mianem archeologii historycznej (Kajzer 1996, 12-15). Archeolodzy inicjowali też próby współpracy z przedstawicielami innych dyscyplin naukowych, widoczne chociażby na przykładzie badań kołobrzeskich, gdzie podjęto studia nad środowiskowymi uwarunkowaniami osadnictwa (Leciejewicz, Solek 1962). Na ten czas przypadają też pierwsze analizy zwierzęcych szczątków kostnych odkrywanych w trakcie wykopalisk, wykonywane przez zoologów (np. Kubasiewicz 1959; Kubasiewicz, Gawlikowski 1965; por. Osypińska 2013, 26-27).

Na zakończenie tej krótkiej oceny badań milenijnych na Pomorzu Zachodnim wypada słów kilka poświęcić także ich konsekwencjom dla regionu, widzianym z perspektywy kilkudziesięciu lat. Pomijając w tym miejscu ocenę ewentualnych skutków społecznych i prób wykorzystywania wykopalisk milenijnych na niwie politycznej, ograniczmy się jedynie do spraw podstawowych, związanych z późniejszym rozwojem archeologii w tej części

naszego kraju. Pod tym względem chciałbym zwrócić uwagę na trzy zasadnicze kwestie. Po pierwsze, dzięki badaniom nad początkami polskiej państwowości stworzona została na Pomorzu Zachodnim podstawowa struktura organizacyjna dla badań archeologicznych, zwłaszcza nad średniowieczem. Powstałe wówczas jednostki przez następne lata były jedynymi w regionie, poza muzeum szczecińskim i koszalińskim, miejscowymi instytucjami prowadzącymi badania archeologiczne. Mimo kilku późniejszych przekształceń, przetrwały do dnia dzisiejszego. Tytułem przypomnienia można jedynie wspomnieć, że w 1971 r. podporządkowano je Zakładowi Archeologii Nadodrza IHKM PAN we Wrocławiu. Wraz z reaktywowaną w 1991 r. pracownią kołobrzeską, w 2006 r. połączono je w oddział (dzisiaj Ośrodek) IAE PAN w Szczecinie.

Nieliczna kadra naukowa, która pojawiła się na Pomorzu Zachodnim wraz z rozwojem badań milenijnych, będzie w latach późniejszych kontynuować i inicjować kolejne badania terenowe, zwłaszcza w Szczecinie i Wolinie. W konsekwencji będą to stanowiska rozpoznane badaniami terenowymi na całym Pomorzu w największej skali.

Trzeba wreszcie zauważyć, że badania milenijne prowadzone przez IHKM PAN miały niewątpliwie wpływ na podejmowanie podobnej problematyki naukowej przez zachodniopomorskie muzea. Należy tu zwłaszcza zauważyć zainicjowane w 1958 r. przez W. Filipowiaka i prowadzone przez Muzeum Pomorza Zachodniego w Szczecinie wykopaliska w Cedyni oraz Kamieniu Pomorskim, a także rozpoczęte dwa lata później przez Muzeum w Koszalinie wykopaliska na Górze Chełmskiej.

BIBLIOGRAFIA

- Abramowicz A. 1991. *Historia archeologii polskiej: XIX i XX wiek*. Warszawa-Lódź.
- Beck A.-M. 1944. *Die slawischen Grabfunde Pommerns*. Greifswald (mps pracy doktorskiej).
- Beck A.-M. 1969. Die wendische Grabfunde aus Pommern. *Baltische Studien* NF 55, 7-32.
- Behla R. 1888. *Die vorgeschichtliche Rundwälle im östlichen Deutschland*. Berlin.
- Białecki T. 2001. Pierwszy okres pracy Muzeum Pomorza Zachodniego w świetle dokumentów. (W:) E. Wilgocki et al. (red.), *Instantia est mater doctrinae*. Szczecin, 441-448.
- Biermann F. 2013. A Slavic or a Viking Town? The excavations at Wolin 1934/1941 and their interpretation. (W:) S. Moździoch, B. Stanisławski, P. Wiszewski (red.), *Scandinavian Culture in medieval Poland*. Wrocław, 179-191.
- Chłopocka H. 1948. Początki Szczecina. *Roczniki Historyczne* 17 (2), 281-335.
- Cnotliwy E. 1956. Wczesnośredniowieczne przedmioty z rogu i kości z Wolina, ze stanowiska 4. *Materiały Zachodniopomorskie* 4, 155-240.
- Cnotliwy E. 2014. *Archeologia Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie*. Szczecin.
- Cnotliwy E., Leciejewicz L., Łosiński W. (red.) 1983. *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Lódź.
- Eggers H.-J. 1960. Die wendische Burgwälle in Mittelpommern. *Baltische Studien* NF 47, 13-46.
- Eggers H.-J. 1978. *Funde der wendisch-wikingischen Zeit in Pommern*. Kiel.
- Filipowiak W. 1955a. Kotły brązowe z wczesnośredniowiecznego portu Wolina. *Materiały Zachodniopomorskie* 1, 81-90.
- Filipowiak W. 1955b. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Wolinie w latach 1953-1954. *Sprawozdania Archeologiczne* 1, 179-193.
- Filipowiak W. 1956. Wyniki badań archeologicznych w Wolinie w latach 1954-1955. *Archeologické Rozhledy* 8, 686-697.
- Filipowiak W. 1957. Badania ratunkowe na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Wolinie (Młynówka). *Sprawozdania Archeologiczne* 3, 131-137.
- Garczyński W. 1966. Stan badań nad wczesnośredniowiecznym Kamieniem i okolicą. *Rocznik Kamieński* 1966, 109-115.
- Gąssowska M.J. 1985. Bibliografia prac Prof. dr Ryszarda Kiersnowskiego za lata 1949-1984. (W:) S.K. Kuczyński et al. (red.), *Nummus et historia*. Warszawa, 7-23.
- Hensel W. 1946. *Potrzeba przygotowania wielkiej rocznicy*. Poznań.
- Hensel W. 1966. Dwadzieścia lat badań archeologicznych na Ziemiach Zachodnich PRL (1945-1965). *Przegląd Zachodni* 1966 (4), 244-267.
- Janocha H. 1997. Archeologia w muzeum w Koszalinie. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 21, 115-162.
- Kajzer L. 1996. *Wstęp do archeologii historycznej w Polsce*. Łódź.

- Kiersnowscy T. i R. 1959. *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Pomorza. Materiały*. Warszawa-Wrocław.
- Kiersnowski R. 1950. *Legenda Winety. Studium historyczne*. Kraków.
- Kiersnowski R. 1951. Kamień i Wolin. *Przegląd Zachodni* 1951 (9-10), 178-225.
- Kostrzewski J. 1970. *Z mego życia*. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Kowalska A.B., Dworaczyk M. 2011. *Szczecin wczesnośredniowieczny. Nadodrzańskie centrum*. Warszawa.
- Kubasiewicz M. 1959. *Szczątki zwierząt wczesnośredniowiecznych z Wolina*. Szczecin.
- Kubasiewicz M., Gawlikowski J. 1965. *Szczątki zwierzęce z wczesnośredniowiecznego grodu w Kołobrzegu*. Szczecin.
- Kurnatowska Z. 1997. Badania nad początkami państwa polskiego. Próba bilansu. *Slavia Antiqua* 38, 25-38.
- Kunkel O. 1937. Burgwallforschung in Pommern. *Pommersche Heimatpflege* 3, 81-92.
- Kunkel O., Wilde K.A. 1941. *Jumne, "Vineta", Jomsborg, Julin. 5 Jahre Grabungen auf dem Boden der wikingerzeitlichen Grossiedlung am Dievenowstrom 1934-1939/1940*. Stettin.
- Lech J. 1998. Between captivity and freedom. Polish archaeology in the 20th century. *Archaeologia Polona* 35-36, 25-222.
- Leciejewicz L. 1955. Sprawozdanie z badań archeologicznych w Kołobrzegu w 1954 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 1, 165-178.
- Leciejewicz L. 1957. Badania archeologiczne w Kołobrzegu w 1955 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 3, 119-130.
- Leciejewicz L. 1958. Badania archeologiczne nad wczesnym średniowieczem na Pomorzu Zachodnim w ostatnim dziesięcioleciu. *Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza* 4 (1), 339-354.
- Leciejewicz L. 1959. Badania archeologiczne w Kołobrzegu w 1956 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 5, 133-143.
- Leciejewicz L. 1960. Wczesnośredniowieczny Kołobrzeg. *Slavia Antiqua* 7, 307-390.
- Leciejewicz L. 1962. *Początki nadmorskich miast na Pomorzu Zachodnim*. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Leciejewicz L. 2010. W Kołobrzegu i nie tylko. Fragmenty wspomnień z lat 1953-1960. (W:) R. Ptaszyński (red.), *Kołobrzeg i okolice poprzez wieki. Studia i szkice*. Szczecin, 15-38.
- Leciejewicz L., Łosiński W. 1960. Badania archeologiczne w Kołobrzegu w 1958 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 11, 43-57.
- Leciejewicz L., Łosiński W., Tabaczyńska E. 1961. *Kołobrzeg we wczesnym średniowieczu*. Wrocław.
- Leciejewicz L., Rębkowski M. (red.) 2007. *Kołobrzeg. Wczesne miasto nad Bałtykiem*. Warszawa.
- Leciejewicz L., Rulewicz M., Wesołowski S., Wieczorowski T. 1972. *La ville de Szczecin des IXe-XIIIe siècles*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Leciejewicz L., Solec Z. 1960. Z badań nad krajobrazem naturalnym wczesnośredniowiecznego Kołobrzegu. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 9 (3), 387-394.
- Lesiński H. 1998. Uczelnie wyższe i nauka. (W:) T. Białycki, Z. Silski (red.), *Dzieje Szczecina* 4. Szczecin, 425-459.
- Łosiński W. 1963. Badania wykopaliskowe Stacji Archeologicznej Kołobrzeg IHKM PAN w 1961 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 15, 177-184.
- Łosiński W. 1964. Sprawozdanie z badań archeologicznych Ekspedycji Wykopaliskowej IHKM PAN w Świelubiu i Bardach, pow. Kołobrzeg, w 1962 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 16, 153-169.
- Łosiński W. 1965. Z badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym w rejonie środkowej Parsęty. *Materiały Zachodniopomorskie* 11, 281-315.
- Łosiński W. 1966. Badania archeologiczne w Świelubiu i Bardach, pow. Kołobrzeg, w 1964 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 18, 161-172.
- Łosiński W. 1968. Badania archeologiczne w Bardach i Świelubiu, pow. Kołobrzeg, w 1965 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 19, 144-157.
- Łosiński W. 1972. *Początki wczesnośredniowiecznego osadnictwa grodowego w dorzeczu dolnej Parsęty (VII-XI w.)*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Łosiński W., Olczak J., Siuchniński K. 1971. *Źródła archeologiczne do studiów nad wczesnośredniowiecznym osadnictwem grodowym na terenie województwa koszalińskiego* 4, Poznań.
- Łosiński W., Tabaczyńska E., Tabaczyński S. 1960. Badania archeologiczne w Kołobrzegu w 1957 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 9, 67-76.
- Łosiński W., Urbańska A. 1962. II Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na grodzisku wczesnośredniowiecznym w Kędrzynie, pow. Kołobrzeg. *Sprawozdania Archeologiczne* 14, 163-176.
- Marciniak J. 1949. Tymczasowe wyniki badań wykopaliskowych na Zamku w Szczecinie. *Z otchłani wieków* 18, 105-111.
- Noszczak B. 2002. „Sacrum” czy „profanum”? – spór o istotę obchodów milenium polskiego (1949-1966). Warszawa.

- Osypińska M. 2013. *Zwierzęta w gospodarce wczesnośredniowiecznego Szczecina*. Poznań.
- Rulewicz M. 1963. Badania archeologiczne nad wczesnośredniowiecznym Szczecinem. *Z otchłani wieków* 29 (3), 181-187.
- Skrzypek I. 1997. Z historii muzealnictwa środkowopomorskiego. *Koszalińskie Zeszyty Muzealne* 21, 5-113.
- Skrzypek I. 2003. Z przeszłości muzeum w Koszalinie. *Rocznik Koszaliński* 31, 59-66.
- Stanisławski B. 2013. Wstęp do archeologii wczesnośredniowiecznego Wolina. (W:) B. Stanisławski, W. Filipowiak (red.), *Wolin wczesnośredniowieczny* 1. Warszawa, 13-42.
- Stanisławski B., Filipowiak W. (red.) 2013. *Wolin wczesnośredniowieczny* 1. Warszawa.
- Stanisławski B., Filipowiak W. (red.) 2014. *Wolin wczesnośredniowieczny* 2. Warszawa.
- Szafrąński W. 1971. Tadeusz Wieczorowski. *Z otchłani wieków* 31 (1), 49-50.
- Urbańska A. 1962. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Kędrzynie, pow. Kołobrzeg. *Sprawozdania Archeologiczne* 14, 154-162.
- Wieczorowski T. 1947. Stan prehistorii na terenie Szczecina. *Jantar* 5 (2), 139-141.
- Wieczorowski T. 1954. Szczecin w świetle wykopalisk. (W:) *Szczecin i Wolin we wczesnym średniowieczu*. Wrocław, 31-44.
- Wieczorowski T. 1955. Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Szczecinie w 1954 r. *Sprawozdania Archeologiczne* 1, 195-205.
- Wieczorowski T. 1959. Kilka uwag w sprawie wyników badań archeologicznych na Starym Mieście w Szczecinie. *Szczecin* 1959 (11-12), 9-14
- Wieczorowski T. 1962. Najnowsze odkrycia archeologiczne na podgrodzium w Szczecinie. *Szczecin* 1962 (6), 179-184.
- Wojtasik J. 1968. *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko na wzgórzu „Młynówka” w Wolinie*. Szczecin.
- Woźniak Z. 1974. Dr Józef Marciniak. *Archeologia Polski* 19 (2), 531-537.

MILLENNIAL STUDIES IN POMERANIA. COURSE, SIGNIFICANCE, EFFECTS

SUMMARY

When in the second half of the 1940s an idea of research on the origins of Poland appeared, in Pomerania it was the time of establishing Polish administration, as those areas were a part of German province Pommern before World War II. In the whole region there were neither academic structures nor enough scientists, except for two archaeologists educated before the war. However, on the list of objects chosen for excavations there were a few locations from Pomerania, as the region was thought to have formed an “organic entirety” with other districts of Poland (Hensel 1946).

In 1949-1954 excavations started in three stronghold-based settlement complexes that were mentioned in the written sources from the 10th-12th centuries – Szczecin, Wolin and Kołobrzeg. In those towns units of the Department for Studies on the Origins of the Polish State were established. They were later transformed into Archaeological Stations of the Institute for the History of Material Culture of the Polish Academy of Sciences. In 1959-1965 also a few strongholds situated on the lower Parsęta River (Gołańcz Pomorska, Kędrzyno, Bardy, Świelubie) and a mound burial ground in Świelubie were excavated.

The research was conducted by young archaeologists who graduated from the University of Poznań in 1954-1957. They had to face a methodological challenge of exploring cultural deposits with the thickness reaching up to several metres.

The political and propaganda-oriented character of the excavations was not discussed in the paper, even though this aspect was quite important in the area of the so-called Recovered Territories right after World War II. The author focused only on the factual evaluation.

Some discoveries were systematically brought into academic circulation in books and published papers. The research provided basic knowledge on the archaeology of the Slavic part of the Baltic Sea region, especially on the culture of large settlement complexes which transformed into early urban centres very early, in the tribal period. Nevertheless, it took a lot of time to publish comprehensive works on the results of those excavations. They started to be released in the first years of the 21st century.

Interdisciplinary approach was an important characteristic of the millennial studies in Pomerania. It had particularly special character when archaeological sources were

confronted with written sources. In this way, a new sub-discipline, often referred to as historical archaeology, was born in Poland. Archaeologists also initiated cooperation with representatives of other disciplines, reconstructing the original natural environment and using animal skeletal remains analyses in the research.

Basic organisation structure of archaeological research in Western Pomerania that still functions was formed thanks to the studies on the origins of the Polish statehood. Very

few staff, who appeared there at that time, in the following years continued and initiated further excavations, especially in Szczecin and Wolin. This resulted in the fact that both locations are now the best archaeologically surveyed sites of Western Pomerania. It is worth noting that the millennial studies conducted by the Institute for the History of Material Culture of the Polish Academy of Sciences definitely influenced the choice of subjects that were taken up by the museums in Szczecin and Koszalin.

Adres Autora:

Prof. dr hab. Marian Rębkowski
Ośrodek Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich
Instytut Archeologii i Etnologii PAN
ul. Kuśnierska 12/12a
70-536 Szczecin
e-mail: m.rebkowski@iaepan.szczecin.pl

